

DARIUS IVOŠKA

Lietuvių kalbos institutas

ORCID id: orcid.org/0000-0003-3898-0000

Mokslinių tyrimų kryptys: onomastika, istorinis baltų vardynas, kalbų kontaktai.

ANDREJ RYČKOV

Lietuvos istorijos institutas

ORCID id: orcid.org/0000-0002-7008-9990

Mokslinių tyrimų kryptis: LDK teisinė ir politinė kultūra XIII–XVI a.

DOI: doi.org/10.35321/all91-01

BRĖŽIANT VYŽUONŲ RIBĄ: ŠIAURĖS RYTŲ LIETUVOS XV A. ASMENVARDŽIAI IR (NE)PAMIRŠTAS KELIAS*

Mapping the Boundaries of Vyžuonos:
15th-Century Personal Names and the
Enduring Legacy of North-Eastern Lithuania

ANOTACIJA

Straipsnis paremtas unikalių, Jogailos universiteto bibliotekoje Krokuvoje (Lenkija) saugomo rankraščio, duomenų analize. 1469–1477 metais datuojamame liudininkų apklausos protokole minimi du svarbūs istoriniai faktai, reikšmingi ir istorinių, ir lingvistinių tyrimų perspektyvoje, t. y. Brinkliškių kelio, tuo metu ženklusio dalį Vyžuonų valdų ribų paliumas ir 99 liudininkų įvardijimas. Šiame darbe analizuojama protokolo archyvavimo istorija, minimo kelio lokalizavimo ir jo vardo kilmės klausimai, aptariamas istorinės atminties

* Už konsultacijas rengiant straipsnio istorinę dalį ir šaltinio publikaciją Andrej Ryčkov dėkoja Tomui Baranauskui, Dariui Baronui, Jonui Drungilui, Artūriui Duboniui ir Sergejui Temčinui.

perdavimas. Liudininkų vardų tyrimu atskleidžiamos XV a. antroje pusėje vyravę asmens identifikavimo ir įvardijimo polinkiai, juos lėmusios aplinkybės.

ESMINIAI ŽODŽIAI: Vyžuonos, žemėvaldos ribos, sakytinė ir rašto kultūra, istorinis vardynas, asmenvardžiai, istoriniai šaltiniai.

ANNOTATION

The article explores a unique manuscript housed in the Jagiellonian University Library in Krakow, Poland, focusing on a witness interview protocol dated between 1469 and 1477. The protocol highlights two key historical elements relevant to both historical and linguistic research: the Brinkliškės road, which defined part of the Vyžuonos estate boundaries at the time, and the naming of 99 witnesses. The paper delves into the history of protocol archiving, investigates the location and etymology of the Brinkliškės road, and examines the transmission of historical memory. Additionally, the study analyses the witness names to uncover the trends in personal identification and naming practices prevalent in the latter half of the 15th century and the factors influencing these practices.

KEYWORDS: Vyžuonos, boundaries of land ownership, oral and written culture, historical onomasticon, personal names, historical sources.

Žinome, kad riba – Brinkliškių kelias, o Algirdas nustatė [šių] ribą

Klausinėjami apie Vyžuonų dvaro, priklausiusio Radvilai Astikaičiui (†1477)¹, ribas ties Užpaliais minėtus žodžius paeiliui vienbalsiai patvirtino kaimyninių bendruomenių atstovai iš Giedraičių, Utenos, Tauragnų, Balninkų, taip pat trys Stanislovo (Stankaus) Sudivojaičio pavaldiniai². Jie liudijo įvykius, vykusius maždaug prieš šimtmetį: Lietuvos didysis kunigaikštis Algirdas (†1377) nustatė dalį Vyžuonų ribos, kurios fizinį pavidalą gamtiniame kraštovaizdyje atliepė Brinkliškių kelias. Nors apklausos duomenys buvo rašalu užrašyti popieriaus

¹ Plačiau apie Vyžuonų dvarą žr. Malczewska 1985: 156–157; Baliulis 2006: 98–114.

² „Вѣдаем, што ж граница – бринкелева дорога, а Сѡльгирдѣ дѣлал границу.“ ВJ 329/99 [la-pai nenumerojami]. Plačiau žr. 1 priedą.

lape³, vėliau vykęs teismo procesas galėjo būti raštiškai visai nedokumentuotas, todėl jokios kitos teismo proceso aplinkybės nėra žinomos⁴.

Sunku vienareikšmiškai atsakyti, su kuria kolektyvinės atminties forma – komunikacine ar kultūrine atmintimi, šis teritorinių bendruomenių narių liudijimas yra sietinas⁵. Be abejo, ribos žinojimas išsaugotas komunikacinės atminties dėka, kadangi toji apima neseniai išgyventą praeitį (iki 75–100 metų) ir dažniausiai reiškia žodiniais pasakojimais. Kita vertus, žinojimas galėjo peraugti ar būti praktikuojamas kultūrinės atminties formomis. Tokiu atveju žinojimas apie dvaro ribą turėjo būti ritualizuotas. Ritualas, formavęs kolektyvinę atmintį, tikėtina, buvo susijęs ne tiek su naudojimusi pačiu keliu, kiek su bendruomenių prievole prižiūrėti ir remontuoti Brinkliškių kelią⁶.

Anot Aliksandro Hrušos, Kazimiero Jogailaičio epochoje 1440–1492 metais Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje intensyvėjo teisinės raštijos ekspansija, tačiau „industrinį“ lygį ji pasiekė šiek tiek vėliau – Aleksandro ir Žygimanto Senojo valdymo laikotarpiu⁷. Viena vertus, iki mūsų dienų išlikęs ir šiame straipsnyje publikuojamas liudininkų apklausos protokolas yra unikalus šaltinis, reprezentuojantis besiklostančias ankstyvas rašto kultūros praktikas. Kita vertus, duomenys surašyti protokole byloja apie šios kultūros sąveiką su archajiška (pagoniška) sakytine kultūra⁸. Tomas Čelkis, tyręs paprotinės teisės raišką

³ Toliau tekste šį dokumentą sąlygiškai vadinsime liudininkų apklausos protokolu, kadangi toks apibūdinimas geriausiai nusako rankraščio turinį. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad protokolą surašęs rašovas niekaip jo nepavadino. Praėjus beveik šimtmečiui po dokumento surašymo, archyvavimu besirūpinantys asmenys jį įvardijo *registru* (lenk. *regestr, rejestr*), žr. 1 priedą. Toks dokumento apibūdinimas, tikėtina, yra susijęs ne tiek su jo turiniu, kiek su teksto išdėstymu popieriaus lape. Tekstas buvo parašytas dviejuose stulpeliuose, taip XVI a. buvo sudaromi įvairaus pobūdžio ūkinės apskaitos sąrašai (registrai). Kol kas tokie ūkiniai dokumentai nebuvo tirti iš diplomatikos mokslo perspektyvos. Apie archyvų registrus žr. Ragauskienė 2015: 111–138.

⁴ Protokole tiesiogiai užsiminta, kad Radvila Astikaitis pateikė šiuos liudininkus teismo pareigūnų apklausai („Пана Родивиловых, воевод(ы) троцкого, свѣтковъ“). Nors teismo proceso objektas apklausos protokole neminimas, jis yra žinomas iš dorsalinio įrašo, kuris atsirado dokumento archyvavimo metu. Plačiau žr. 1 priedą (*Originalą*). Manytina, kad byla nagrinėta didžiojo kunigaikščio teisme, kadangi Radvila Astikaitis priklausė Ponų tarybai. Apie valdovo teismo kompetencijas žr. Valikonytė 2023: 67–88.

⁵ Plačiau apie Jano ir Aleidos Assmanų kolektyvinės atminties klasifikaciją žr. Assmann 1988: 9–19.

⁶ Apie archajiškus baltiškus kelius ir jų priežiūrą žr. Čelkis 2021: 49–58; apie Brinkliškių kelią plačiau žr. 70 išnašą.

⁷ Apie dokumento įsigalėjimo procesą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV a. antrojoje pusėje – XVI a. pirmojoje pusėje plačiau žr. Hruša 2015: 200–242; 2019: 236–289.

⁸ Apie rašto kultūros įsigyvenimą vėlyvųjų Viduramžių – ankstyvųjų Naujųjų laikų Lietuvoje ir jos santykį su sakytine kultūra žr. Ališauskas 2009; Hruša 2015: 364–412; 2019: 433–483.

Lietuvoje XIV–XVI a., atkreipė dėmesį į tai, kad teismų bylose, kuriose nagrinėti nuosavybės, žemių ribų, prievolių, bajorystės įrodymo klausimai, kaip liudininkai, saugoję žodinę atmintį ir išmanę paprotinę teisę, buvo pasitelkiami „senieji žmonės“ (rus. *старые люди, мужы старые*, lot. *senes*) (Čelkis 2023: 121–134). Mūsų laikus pasiekusiuose istoriniuose šaltiniuose dažnai jie lieka anonimai. Yra žinomas viso labo tik vienintelis 1522 metų dokumentas, kuriame užfiksuoti penkių „senųjų žmonių“ iš Markovo valsčiaus (dab. *Маркава*, Minsko sritis, Baltarusija) asmenvardžiai⁹. Tai gerokai mažiau negu publikuojamame liudininkų protokole, kuriame vardais bei vardais ir tėvavardžiais identifikuoti net 99 asmenys, gyvenę dabartinės Šiaurės rytų Lietuvos teritorijoje¹⁰. Visi jie protokole nėra tiesiogiai įvardijami „senaisiais žmonėmis“. Daryti prielaidą, kad bent dalis liudininkų priklausė būtent šiai socialinei grupei, leidžia jų funkcija teismo procese – prisiminti ir paliudyti „tikruosius“ praeities faktus¹¹. Visų jų teisės papročių išmanymas ir iš kartos į kartą perduodama atmintis turėjo kelti pasitikėjimą tiek bylos šalims (arba bent vienai iš jų, t. y. Radvilai Astikaičiui), tiek ir bylą nagrinėjantiems teisėjams.

Šis straipsnis – atvejo tyrimas, juo siekiama nustatyti liudininkų apklausos protokolo surašymo laiką, aplinkybes ir jo archyvavimo istoriją. Ne mažiau svarbus uždavinys – išsiaiškinti, kas buvo protokole minimų Giedraičių, Utenos, Tauragnų ir Balninkų bendruomenių kolektyvinės atminties saugotojai ir kaip ji reiškėsi. Galiausiai šiuo tyrimu siekiama išnagrinėti Vyžuonų valdų ribą ženkliausio kelio vardo radimosi aplinkybes ir bandyti jį lokalizuoti, o 99 liudininkų vardų analizės pagrindu pateikti prielaidas apie galimas lietuvių antroponimijos raidos polinkius kalbamuojų laikotarpiu. Išsami šių vardų darybos ir kilmės analizė dėl ribojamos publikacijos apimties nėra šio darbo objektas, pateikiamos tik apibendrintos, iš tyrimo išplaukiančios išvados.

Vardų tyrimas atliktas taikant morfologinės lyginamosios analizės metodą, siekiant nustatyti vardų darybos principus ir etimologinę analizę, atskleidusią vardų kilmę.

⁹ Miška Jevičius, Macovskis, Trusia, Ivanas Jurkovičius, Ivanas Šina Žukovičius (Čelkis 2023: 127–128).

¹⁰ Tikėtina, kad rašovui buvo svarbu žinoti ir prisiminti tikslų liudininkų skaičių, norėdamas atskirti vieną asmenį nuo kito, asmens įvardijimo pabaigą jis žymėjo tašku. Žr. 2 priedą. Atitinkamai: 14 iš Giedraičių, 31 iš Utenos, 23 iš Tauragnų, 28 iš Balninkų, 3 Stanislovo (Stankaus) Sudivojaičio pavaldiniai. Žr. 1 priedą.

¹¹ Plačiau žr. 1 priedą. Plg. Čelkis 2023: 121–134.

1. DATAVIMAS IR ARCHYVINĖ ISTORIJA

Trakų vaivados Radvilos Astikaičio paminėjimas protokole šį dokumentą leidžia datuoti preliminariai XV a. 7–8 dešimtmečiu¹². Tokį datavimą patikslina popieriaus vandenženklis – Jaučio galva (iš kurios tarpuragio išaugusi gėlė, turinti šešis žiedlapius, o iš snukio į apačią nutįsęs lotyniškas kryžius). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Edmundui Laucevičiui nebuvo žinoma ši vandenženklis atmaina¹³. Ji atitinka vandenženklį nr. 70183, įtrauktą į elektroninę Piccardo vandenženklių duomenų bazę¹⁴. Popierius su tokiu vandenženkle buvo panaudotas dokumente, surašytame 1469 metais Brešoje (dab. Lombardija, Italija). Sunku nustatyti, kur tiksliai buvo pagamintas popieriaus lapas, panaudotas protokolo surašymui, tačiau neabejotinai Šiaurės Italijoje¹⁵. Gerokai sunkiau nustatyti, kiek truko procesas nuo popieriaus pagaminimo iki to laiko, kai jis pasiekdavo vartotoją viename ar kitame Europos regione (ypač Lietuvoje)¹⁶. Todėl publikuojamo protokolo datavimas yra sąlyginis, brėžiantis ribą ir nurodantis, kad jis buvo surašytas ne anksčiau negu 1469 metais, bet ne vėliau negu 1477 metais, kuomet mirė Radvila Astikaitis¹⁷.

Manytina, kad liudininkų apklausos protokolas buvo surašytas ne teisme, o pasiuntus teismo įgaliotą pareigūną¹⁸. Pastarasis vietoje apklausė liudininkus, o kaip įrodymą teismui turėjo pateikti raštišką liudijimą. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad protokolas nebuvo antspauduotas. Iš to galima spręsti, kad teisėjai pasitikėjo popieriuje užrašytu liudijimu, o paties teksto autorystės verifikavimas, kaip ir teismo procesas, galėjo vykti verbaliniu būdu. Teismo proceso metu arba po jo popieriaus lapas, kuriame buvo surašytas liudininkų protokolas, pateko ne į teismo, o į Radvilos Astikaičio ir jo palikuonių rankas. Būtent šis dokumentas yra paminėtas 1638 metais kunigaikščio Kristupo Radvilos (†1640) archyvo inventorinėje knygoje tarp kitų aštuonių Vyžuonų dvaro devinto ryšulio dokumentų,

¹² Radvila Astikaitis (†1477) Trakų vaivados pareigas ėjo 1466–1477 m. (Petrauskas 2003: 215–216; UWKL II 225).

¹³ Plg. Laucevičius 1967a: 203–213, nr. 1441–1506.

¹⁴ *Wasserzeichensammlung Piccard Online*, nr. 70183; prieiga internete: <https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/struktur.php?ref=IT1365-PO-70183> [žiūrėta 2024-06-13].

¹⁵ Plg. Rábai 2021: 218–243. Anot E. Laucevičiaus, XV a. popierius į Lietuvą buvo įvežamas iš Italijos, Prancūzijos ir Vokietijos (Laucevičius 1967b: 51).

¹⁶ Apie prekybą popieriumi viduramžių Anglijoje žr. Rold Da 2020: 58–93.

¹⁷ Žinoma, tikroji protokolo surašymo data turėjo būti artimesnė 1469 negu 1477 metams.

¹⁸ Apie valdovo teismo pareigūnus – diečkus, žvelgūnus, vaznius ir raštininkus plačiau žr. Valikonytė 2023: 54–66.

kurie *nors mažai reikšmingi, būtini išsaugoti ateities laikams*¹⁹. Protokolas lengvai atpažįstamas iš archyvaro surašyto aprašo: *senas srašas liudininkų dėl Užpalių ir Vyžuonų atribojimo Brinkliškių keliu, kurį nutiesė Algirdas*²⁰. Šiuo atveju pastebėtina, kad archyvinį įrašą sudaręs asmuo klaidingai suprato protokolo teiginį „Вѣдаем, што ж граница – бринкгелева дорога, а Ылькгирдъ дѣлал границу.“ Lietuvos didysis kunigaikštis Algirdas nustatė ribą, bet kelio netiesė, kelias turėjo egzistuoti dar prieš ribos nustatymą.

Paties protokolo dorsalinėje dalyje taip pat yra keturi įrašai, kurie leidžia spręsti apie jo archyvavimo istoriją XVI–XIX a.²¹ Ankstyviausias datuotinas XVI a. viduryje – antrojoje pusėje²². Jame, kaip ir visame protokolo tekste, dar nebuvo paminėtas Vyžuonų dvaras. Remiantis Alberto Goštauto XVI a. pirmosios pusės archyvo atvejo analogija (Ragauskienė 2015: 99), manytina, kad Mikalojaus Ravilaičio ir Jurgio Radvilos archyvuose, protokolas buvo saugomas kartu su kitais Vyžuonų valdos dokumentais kaip ir Radvilos Astikaičio laikais (Malczewska 1985: 156–157). Šiame dorsaliniame įrašė buvo surašyta tik trumpa protokolo anotacija, bet ne dokumento nuoroda archyvo registre²³. Ji nebūtinai palengvino dokumento paiešką tarp kitų Vyžuonų dvaro dokumentų arba suteikė išankstinių žinių dokumento savininkui. Regis, būtent dėl to 1520 metais tuometinis didžiojo kunigaikščio pataurininkas ir Gardino seniūnas Jurgis Radvila byloje su Trakų vaivada ir valdovo maršalu Grigu Astikaičiu dėl jėga užgrobtų Vyžuonų dvaro valstiečių nepasinaudojo protokolo duomenimis²⁴. Jau Jurgio Radvilos sūnaus – Mikalojaus Radvilos Rudojo ar anūko – Kristupo Radvilos Perkūno laikais, maždaug XVI a. pabaigoje, pertvarkant ir kuriant naujus asmeninius archyvus, dorsalinėje protokolo dalyje buvo paliktas dar vienas įrašas²⁵. Jame pirmą kartą tiesiogiai buvo paminėtos Vyžuonos. Taigi nuo to laiko, net atskyrus protokolą nuo likusių dokumentų, jis galėjo būti lengvai atpažintas ir priskiriamas Vyžuonų dvaro dokumentų kompleksui. Regis, iki Abiejų Tautų Respublikos sunaikinimo dokumentas buvo saugomas Radvilų

¹⁹ [...] *acz mało potrzebne, jednak schowac się jegodzi dla czasów przyszych* (AGAD, AWR, 160: 72).

²⁰ *Rejestr stary swiadkow na rozgraniczenie miedzy Uszpołem a Wizunami Bryngielowa droga, którą Olgird udzialał* (AGAD, AWR, 160: 72).

²¹ Žr. 1 priedą (Originalą).

²² *Swiadkowie na uszpolskiey ziemię radziwilowskiey*. Žr. 1 priedą (Originalą).

²³ Plg. Ragauskienė 2015: 111–138.

²⁴ Tiesa, jis visai neminėjo savo senelio, argumentavo, kad tuos Vyžuonų dvaro valstiečius valdė jo tėvas Mikalojus Radvilaitis. RIB 20: 912. Algirdas Baliulis mano, kad šioje byloje minimos ne Radviloms, bet Astikams priklausiusios Vyžuonos, plg. Baliulis 2006: 98–99.

²⁵ *Rejestr stary swiadkow na rozgraniczenie miedzy Uszpołem a Wizunami*. Plačiau – 1 priedas (Originalas).

giminės Biržų šakos archyve²⁶. Vėliau Vyžuonos kartu su visu archyvu atiteko Puslovskių (lenk. *Pusłowsky*) giminei, kuri, nors ir pardavusi 1856 metais valdą grafiui Edvardui Huten-Čapskiui (Słownik XIII 689), išsaugojo savo rankose bent dalį dvaro archyvo²⁷. Po paskutiniojo Puslovskių giminės atstovo – Ksavero, mirties 1968 metais jo gausią meno vertybių, knygų ir rankraščių kolekciją paveldėjo Jogailos universitetas Krokuvoje (Zlot 2018: 105)²⁸. Nuo XX a. 10-ojo dešimtmečio vidurio Puslovskių giminės rankraščius gavo Jogailos universiteto Biblioteka, leidusi jais naudotis Bibliotekos Rankraščių skyriuje nuo 1999 metų (ten pat).

Aptarus protokolo gyvavimo istoriją, pereinama prie jame užrašytų duomenų analizės. Siekiant suvokti lietuvių įvardijimo principus kalbamojo protokolo kilmės laiku, reikia trumpai apžvelgti lietuvių vardų raidą ir kalbamajame protokole paminėtų vardų reikšmę.

2. LIUDININKŲ VARDAI IR JŲ FIKSAVIMO REIKŠMĖ ISTORINIO LIETUVIŲ VARDYNO TYRIMAMS

Iki Lietuvos krikšto dominavo vienanaris asmens įvardijimas tautiniu lietuviškos ar baltiškos kilmės vardu (Maciejauskienė 1991: 20–21). Viananaris įvardijimas buvęs būdingas visiems, nepriklausomai nuo socialinės padėties. Patys pirmieji lietuvių vardai paliudyti tarptautinės reikšmės diplomatinuose dokumentuose yra lietuvių kunigaikščių²⁹, pvz., Mindaugo (1251, 1253, 1257 *Mindowe rex Lettowie* (PUB I 181, 207), 1257 *Mindowe dei gratia rex Lettowie* (ten pat: 38)), Gedimino (1323 *Gediminne dei gratia letphanorum Ruthenorumque rex* (KDL 12)), Vytauto ir Kaributo (1388 *Witoldus et Conradus frater eius duces Littuanie Karobut frater pretensi regis Polonie* (ten pat: 47) ir kt.

²⁶ Apie tai sprendžiama iš trečio dorsalinio įrašo: *No(mer) 10. Fasc(ykuł) 7. wizunskich*. Žr. 1 priedą (*Originalą*). Apie Radvilų Biržų ir Kėdainių šakų archyvinių aprašų specifiką žr. Krom 2002: 11–14.

²⁷ Ketvirtas dorsalinis įrašas sietinas būtent su laikotarpiu, kuomet protokolas pateko į Puslovskių archyvą: *Regestr swiadkow o rozgraniczenu ziemi ouszpolskiey y outency: bryndhielowa droga, ktorą czynił Olhird*. Žr. 1 priedą (*Originalą*).

²⁸ Plačiau apie Puslovskių kolekciją žr. 1998 m. vykusios parodos kataloge: *Xawery* 1998.

²⁹ Lietuvos kunigaikščių vardus, paimtus iš istorinių dokumentų, kuriuose jie buvo paliudyti svetimomis kalbomis, sunormino ir lietuviškas jų lytis nustatė Kazimieras Būga (I 1913/1958: 232–269).

Nereikėtų nustepti šio laikotarpio šaltiniuose radus ir nelietuviškos (nebaltiškos) kilmės vardais vadintų, bet lietuviais laikytų, asmenų. Visų pirma terminas lietuvis (leitis) reiškė priklausymą monarcho socialinei karinei organizacijai, o tik vėliau imtas tapatinti su etnine grupe, dar vėliau – su politine Lietuvos tauta³⁰. Be to, negalima atmesti, kad ir patys lietuviai vadinęsi nebaltiškos kilmės vardais³¹.

XIV a., o ypač XV a. pradžioje ėmė išgalėti dvinaris įvardijimas. Šalia vardo imta vartoti prievardžius, kurie tuo metu buvo bendriniai, asmenį tiksliau identifikuojantys žodžiai, neretai įvardiję jo kilmę (ar gyvenamąją vietą), giminystės ryšį, profesiją ir pan. Pavyzdžiui, 1400 *Отъ наместника отъ Полоцького отъ Монтигупда* (RLA 104), šiuo atveju asmens įvardijimui pasitelkiamos pareigos ir gyvenamosios / valdomos vietovės įvardijimas³². 1401 *Woyschwid cum filio Radiwilo*, 1401 liudininkai *Moniwido capitaneo Wilnensi* (MMAH VI 73). Tėvavardžių vartojimo su asmens vardu pradžia laikytina XIV a. pabaiga – XV a. pradžia, kuomet kunigaikščių ir kilmingųjų vardai užrašyti kartu su tėvavardžiais: 1401 *dux Ywanus Olgimunti cum filiis suis*; *Kesgaylo et Zzwinwolt Wolymuntonis* ir kt. (ten pat), 1409 *Andrei Olgerdowitsch, Witold Keistutiewitsch* (RLA 138). Po kilmingųjų sekė ir žemesniųjų luomų asmenų įvardijimas pasitelkiant tėvavardį ar apibūdinančius apeliatyvus, tapusius pagrindu formuoti pavardėms (Maciejauskienė 1991: 31). Pastebėtina, kad pirmoji paveldimą giminės vardą įgijo Lietuvos didikų Goštautų giminė, naudojusi jį per visą XV a. ir XVI a.³³

Šiame darbe analizuojamame liudininkų protokole užrašyti vardai patikimai iliustruoja pereinamąjį asmens įvardijimo laikotarpį, kai vienanaris įvardijimas palaipsniui virsta dvinariu. Be to, paties protokolo duomenys, jo datavimas ir antroponimai leidžia bent nominaliai svarstyti apie liudininkų socialinę statusą ir Lietuvoje vykusį christianizacijos procesą.

³⁰ Plg. Dubonis 2011: 395–400; Dziarnovič 2017: 126–128.

³¹ Pvz., Algirdo kariaunai priklausę ir stačiatikybę išpažinę Antanas, Jonas ir Eustatijas (Baronas 2000); plačiau žr. Zinkevičius 2005: 15–52.

³² Kilmės ar gyvenamosios vietos pateikimas identifikuojant asmenį būdingas ir ankstesniems laikams, plg. 1264 *Pabilte de Crowen*, 1284 *Rameyze de Kernowe* (RSB 83, 84).

³³ Paskutinis giminės narys – Stanislovas Goštautas mirė 1542 m. (Petrauskas 2003: 112; Ragauskienė 2015: 118).

2.1. Kilmingų liudininkų vardai liudininkų apklausos protokole

Tik nedidelė liudininkų dalis, pavyzdžiui, *ponai iš Giedraičių*, buvo kilmingieji. Apie tai galima spręsti ne tik iš to, kad tik liudininkai iš Giedraičių vadinami kilmingumą liudijančiu terminu *пан*. Beveik visi likę liudininkai įvardijami tik vardu, o iš Giedraičių – vardu ir tėvavardžiu³⁴. Šiuo atveju kilmingaisiais galėjo būti Stanislovo (Stankaus) Sudivojaičio pavaldiniai broliai Ekimaičiai (*Єда Екимович, брат его Монивил*)³⁵, taip pat uteniškis Gineitis Kriačevičius (*Кгинеит Крячевич*)³⁶. Be to, jis paminėtas pirmas uteniškių sąrašė, tai taip pat gali liudyti jo aukštą statusą bendruomenėje.

Du *ponai iš Giedraičių* įvardyti tėvavardžiais netiesiogiai – vengiant karto ti tėvo vardą. Užrašant dviejų brolių vardus, pateiktas antrojo giminystės su pirmuoju įvardijimas (*брат его*). Kita vertus, prie *Мауко* ir *Мууко* pasikartojantis tėvavardis *Кгинивилович* gali reikšti, kad šie abu liudininkai nėra broliai. Pastebėtina, kad tik vieno liudininko vardas yra dvikamienis tautinis lietuvių vardas *Daūmantas* (Доумонтъ), o tėvavardis *Voinevič* (Воиневич), tikriausiai yra patroniminė *Vainius* forma. Dabartinių lietuvių pavardžių sąvade pavardės **Vainevičius* nėra, tačiau *Vaināvičius* užfiksuota. Nors pastaroji siejama su liet. avd. *Vainius* ir kildinama iš liet. *vainà* ‘yda, kaltė, priežastis’ arba galimai iš liet. *vainóti* ‘barti, kaltinti; peikti, niekinti’, siūloma neignoruoti ir paralelių su lenkiškomis pavardėmis *Wojnowic, Woynewicz* (dėl jų žr. LPDBe *Vaināvičius* ir *Vainius*). Žinoma, sąsajos su lenkiškomis pavardėmis kalbamuoju atveju atmetinos, nes abejotina lenkų kalbos įtaka lietuviškam vardynui XV a. pradžioje. Prie neaiškos kilmės priskirtini ir tėvavardžiai *Рачевич* ir *Чижевич*, nes esama paralelių ir su lietuviškais asmenvardžiais, ir su slaviškais. Likusieji 11-os liudininkų įvardijimai demonstruoja aiškų lietuvių įvardijimo

³⁴ Plačiau apie kilmingųjų įvardijimą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje vėlyvaisiais viduramžiais – ankstyvaisiais naujaisiais laikais žr. Būga I 1913/1958: 232–269; Maciejauskienė 1991: 31–37; Petrauskas 2003: 48–56, 111–117; Zinkevičius 2008: 31–32 ir kt.

³⁵ Dėl *Єда Екимович* žr. „Valstiečių vardai liudininkų apklausos protokole“ – *Єда* ir *Єка. Монивил* – *Маївилас* šiandieniniame lietuvių vardyne nesantis, bet rekomenduojamas lietuviškas dvikamienis vardas (PVS).

³⁶ *Крячевич*. Neaiški Gineičio (*Кгинеит Крячевич*) tėvavardžio kilmė. Lietuviškų vardų su kamienu **Крес-* / **Криас* ar **Креč-* / **Криач-* nėra. Turint omenyje, kad sūnus tebevadintas lietuvišku vardu, tėvo vardas taip pat neturėtų būti svetimos kilmės. Gal jis buvęs pravardinės kilmės iš apeliatyvo *krėsti* → *krėčia* ‘purtyti’, ‘kratyti’; lipdyti, statyti, mūryti’ ar *kriciūoti* ‘neduoti ramybės, lįsti į akis’ (LKŽe).

principą – krikšto vardas³⁷ + lietuviškos kilmės tėvavardis: *Юшко Іагаилович, Мауко Кгинивилович, Гануусь Кгоилевич, Миуко Кгинивилович, Пашко Довкзвидович, Петраш Шереикович, Станко Монкгаилович, Волотко брат его, Єндрюшко Можеикович, Іань Кгинтовтович, Станко брат его*. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad išvardytų liudininkų tėvai arba seneliai buvo neofitai krikščionys, todėl turėjo krikščioniškus vardus. Nepaisant to, jų vaikai arba anūakai buvo įvardijami ne krikščionišku, bet tautiniu lietuvišku tėvo vardu. Toks polinkis taip pat aiškiai pastebimas Vytauto laikų didikų ir jų vaikų vardyne, kuomet šalia krikščioniško vardo vis dar buvo naudojamas tautinis lietuviškas vardas. Pavyzdžiui, Stanislovo Valmanto sūnūs Lampertas Rumbaudas, Mykolas Kęsgaila, Jonas Jaunius, Motiejus Šedbaras, Gudigirdas ir Sudivojus (pastarųjų dviejų krikščioniški vardai nėra žinomi) naudojo Valmantaičių, bet ne Stanislovičių tėvavardį³⁸. Tą patį galima pasakyti apie Mykolo Kęsgailos palikuonis, kurie vartojo tėvavardį, sudarytą iš tėvo tautinio lietuviško vardo³⁹. Kita vertus, kaip pažymi Rimvydas Petrauskas, tyrinėjęs Vytauto laikų Lietuvos diduomenę, jau Mykolo Kęsgailos anūko – Jono Kęsgailaičio, vaikai Stanislovas ir Mikalojus buvo vadinami „labai jau visuotinu“ Jonaičių tėvavardžiu (ten pat: 112). Vacio Vaivados atliktas christianizacijos plėtros Žemaitijoje tyrimas, remiantis kilmingųjų asmenvardžių kaitos duomenimis Karšuvos, Kražių ir Telšių valsčiuose, atskleidė, kad XV a. 8-ame – XVI a. 1-ame dešimtmečiuose nebebuvo suteikiami tautiniai lietuviški vardai, nors kaip kilmingųjų tėvavardžiai jie buvo vartoti iki XVI a. vidurio (Vaivada 2015a: 217–218; 2015b: 242–243; 2015c: 260–261).

2.2. Valstiečių vardai liudininkų apklausos protokole

Beveik visi protokole minimi uteniškiai, visi tauragniškiečiai ir balninkiečiai bei dar bent vienas iš Stanislovo (Stankus) Sudivojaičio pavaldinių greičiausiai buvo valstiečiai. Skaitant vardų sąrašą akivaizdžiai išaiškėja socialinės padėties vaidmuo asmens įvardijime, t. y. naujasis polinkis, konkretinti asmens

³⁷ Tai tam tikroje kalboje adaptuoti bibliniai graikų, lotynų, hebrajų kilmės vardai. Šiame rankraštyje pateiktieji *Юшко* (iš *Juozapas* arba *Jūrgis*), *Мауко* (iš *Motiėjus*), *Миуко* (iš *Dimìtrijus*), *Станко* (iš *Stanislovas*), *Іань* (iš *Jōnas*) pritaikyti slaviškai vartosena. Tik *Гануусь* pasiskolintas iš vokiškai vartosena pritaikytos *Jōno* vardo formos *Hans*.

³⁸ Žr. Petrauskas 2003: 306, 286, 250, 247, 301, 244, 299, 112. Puslapių nuorodos išdėstytos tokia tvarka, kokia sakinyje minimų asmenų įvardijimai išdėstyti knygoje.

³⁹ Kęsgailaičiai: Mykolas, Jonas, Petras, Dobeslavas, Taliatas (?). Vienintelio Mykolo Kęsgailos sūnaus Butrimo tėvavardis nėra paminėtas šaltiniuose (Petrauskas 2003: 250–254).

identifikavimą dviem vardais kol kas pasireiškia tik užrašant kilmingųjų vardus. Valstiečiai vadinami tik vienu.

Vos daugiau nei pusė valstiečių-liudininkų įvardyti lietuviškos kilmės vardais. Tarp jų pasitaiko dvikamienių – *Sirvydas* (*Сиръвид*), *Girdeikà* (*Кзирдеико*), *Nárvydas* (*Нарвид*) ir pan. Gausu apeliatyvinės kilmės – *Pikčius* (*Пиктюс*), *Dagilis* (*Докгилу*), *Mólius* (*Mólis*) (*Молюс*), *Žvirblis* (*Жвирблицъ*) ir t. t. Dalis iš jų yra pravardinio pobūdžio, kaip antai, *Tratilas* (*Тратил*)⁴⁰, **Raugėta* (*Ровкзета*)⁴¹, *Tričis* (*Тричус*)⁴². Didžioji dalis apeliatyvinės kilmės asmenvardžių yra priesagų vediniai – *Augūtis* (*Ъвзгуми*), *Rusteikà* (*Русеико*), *Rimtūtis* (*Римтумисъ*), *Rameikà* ar *Romeikà*, *Roméika* (*Ромеико*), *Maldūtis* (*Молдуми*), *Jauneikà* (*Євнеико*), *Žodūtis* (*Жодуми*) ir kt. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nemaža išvardytųjų dalis yra deminutyvinių priesagų vediniai.

Kitą pusę pateiktų liudininkų vardų sudaro krikščioniškieji – *Pėtkus* (*Петкус*), *Jackà* ar *Jäckus* (*Іауко*), *Daneikà* (*Данеико*), *Bėnius* (*Бенюс*), *Jokūbas* (*Іакуб*), *Mikalōjus* (*Миколаи*), *Martynas* (*Мартин*) ir kt. Akivaizdu, kad po Lietuvos krikšto praėjus vos amžiui krikščioniškieji vardai sulietuvinti pritaikius kitakalbes vardų lytis lietuviškai vartosenai. Tai yra svarbus lietuvių antroponimijos raidos faktas. Ypač akcentuotinas hebrajų, graikų, lotynų kilmės ar šių kalbų vartojimo tradicijai būdingų vardų pritaikymas lietuvių kalbai, kuriant sutrumpintas vardų lytis – *Pėtkus* (*Петкус*) ← lenk. *Piotr*, rus. *Петр*, *Jāčius* (*Іатюс*) ← lenk. *Jakub*, rus. *Іаков*, *Stānius* (*Станюс*) ← lenk. *Stanisław*, rus. *Станислав*, *Māčius* / *Mōčius* (*Момюсъ*) ← lenk. *Maciej*, rus. *Матфей* ir t. t. Esama ir poros lietuviškos priesaginės darybos atvejų – *Mateikà* (*Момеико*) ← lenk. *Maciej*, rus. *Матфей*, *Daneikà* (*Данеико*) ← lenk. *Daniel*, rus. *Даниил*⁴³.

Ypač svarbus ir visų šių vardų paminėjimo XV a. 7–8 dešimtmetyje faktas. Vertinant iki šiol atliktus istorinės lietuvių antroponimijos tyrimus, jos šaltinius ir duomenis pastebėtina, kad ankstyviausi nuodugniai tirti autentiški pirminiai istoriniai šaltiniai (administraciniai, kanceliariniai dokumentai, diplomatinė korespondencija ir kitokio pobūdžio archyvuose saugomi ištekliai) dažniausiai paremti dokumentais datuojamais nuo XVI a.⁴⁴ Nėra daug ir patikimų XIII–XV a. istorinių dokumentų tyrimų, todėl kalbamajame rankraštyje užrašyti asmenvardžiai laikytini vienais ankstyviausių arba ankstyviausiais jų paliudijimais.

⁴⁰ Plg. liet. pavardes *Trātas*, *Tratūlis* kildinamas iš liet. *trātus* ‘kuris daug ir be reikalo kalba’; *plepus*, *tratėti* ‘poškėti, pyškėti, barškėti; daug šnekėti, plepėti’ (LPDBe).

⁴¹ Plg. liet. pavardę *Raugas* iš liet. *rāugas* ‘susiraukėlis, surūgėlis, pikčiurna’ (LPDBe).

⁴² Plg. liet. pavardę *Tričius* siejamą su liet. *tričas* ‘karštas žmogus, triznius’ (LPDBe).

⁴³ Dėl lenkų ir rusų vardų atitiklmenų žr. SSNO I–VII ir Petrovskij 1966.

⁴⁴ Iš naujų, ankstyvuosius lietuvių asmenvardžius nagrinėjančių darbų, minėtini Daivos Sinkevičiūtės straipsniai (žr. Sinkevičiūtė 2018a; 2018b; 2019).

Be kita ko, rašte randama nemažai vardų, šiandien nebevartojamų mūsų var-
dyne ir neužfiksuotų, kiek yra žinoma, lietuvių asmenvardžių sąvade: *Madenis* /
Modenis (Моденис), *Tratilas* (Тратил), (užfiksuota tik *Trātas*, *Tratūlis* (LPDBe)),
Viešgalas (Вѣжкгал)⁴⁵, *Rimtutis* (Римтутисъ), *Kičius* (Китюс)⁴⁶, *Raugeta* ar
Raugėta (Ровкгета), *Melikis* ar *Mėlikis* (Мѣликис), *Purpšys* (Пурпшис), *Videita*
(Видеито)⁴⁷, *Žadutis* ar *Žodutis* (Жодути), *Bernutis* (Бернуги), visiškai uni-
kalus atvejį – dvikamieniai tautiniai lietuviški vardai *Daugeidas* (Довкгеит) ir
Žvilbutis (Жвилбут). Pastarasis liudija apie bajorų giminę, kurios pavardė įam-
žinta Žvilbučių kaimo ir dvaro (Zarasų rajone) pavadinime.

Minėtini ir lietuviški dvikamieniai asmenvardžiai *Совикгинь* ir *Совикгед*.
Pirmasis jų kamienas **Sav(i)-* neišlikęs dabartiniuose lietuvių asmenvardžiuo-
se, o virtęs į **Sau-*. Plg. liet. v. *Saušginas* (PVS), patekusį į rekomenduojamų
vardų sąrašą, nes žinomas iš istorinių šaltinių, bet neišlikęs lietuvių pavardė-
se. Antrieji kamienai *-gin-* ir *-ged-* yra daugybės lietuviškų dvikamienių vardų
pirmieji ar antrieji sandai, todėl, neabejotina, kad XV a. vartoti lietuvių vardai
**Saviginas* ar **Sauginas* ir **Savigedas* ar **Saugedas*. Taip pat *Сикгинь* šiandien
lietuvių vardyne nesutinkamas, bet rekomenduojamas dvikamienis lietuviškas
vardas *Eižinas* (PVS). Dėl kamieno **Eig-* plg. *Eižutas*, *Eižirdas*, *Eižaras* ir t. t.
Dėl **Gin-* žr. *Gimbutas*.

Lieka vardų, keliančių abejonių dėl jų autentiškos lyties ir kilmės:

Beeumъ, galėtų būti **Beitis* (?), plg. avd. *Andreae Beycis* (tėvas) ir *Beyczys*
(sūnus) 1685–1731 m.⁴⁸, dar plg. liet. pvd. *Beitis*, *Baitis* (LPDBe).

Биля ir *Билчак* plg. liet. pvd. *Bilius*, *Bilys*, siejamas su liet. *bilūs*, *bylūs* ‘kal-
bus, šnekus, iškalbingas’. Kita vertus, plg. brus. pvd. *Былъ* (dėl jo žr. LPDBe
Bilys). *Билчак* turbūt yra slaviškos priesagos *-ak-* [-ак-] vedinys. Ar **Bilč-* ga-
lima sieti su neaiškos kilmės liet. avd. *Bilčius*, taip pat neaišku (dėl *Bilčius*
žr. LPDBe).

⁴⁵ Nepainiotina su Zigmo Zinkevičiaus (2008: 161, 259) pateiktu *Višgailas*, kurio šaltinio autorius
nenurodo, todėl apskritai sunku spręsti dėl šio paliudijimo patikimumo. Į kitą lietuvių antropo-
nimijos sąvadą toks vardas neįtrauktas. Lietuviškų vardų užrašymo principai, kurių laikėsi rusė-
niškai rašę rašovai, fiksuodami lietuviškus vardus, leidžia daryti pagrįstą išvadą, kad šiuo atveju
kalbama apie dvikamienį asmenvardį *Višgalas*.

⁴⁶ Kilmė neaiški, bet labai tikėtina, kad avd. sietinas su liet. *kītas* ‘ne tas, kitoniškas’; ‘antras (iš
dviejų)’; ‘ateinantis, tolesnis’; ‘esantis po šito’ (LKŽe). Dėl formos *Kičius* taip pat abejoti nelei-
džia analogiškai užrašyti *Jačius* / *Јацюс*, *Mačius* ar *Моčius* / *Мотюсъ*, *Mičius* / *Мумюс*, *Pikčius* /
Пиктюс, *Spečius* / *Спятюс*.

⁴⁷ Plg. liet. pavardę *Videikà* (LPDBe).

⁴⁸ Daugailių krikšto registracijos knyga (IAK).

Бин. 1678–1698 metais Užpalių krikšto registracijos knygoje užfiksuotas *Ioannes Binis*, o vėlesnėse Utenos krikšto registracijos knygose 1729–1771 metais minimi *Iacobus Biniakas*, *Mariana Biniunski* ir *Chrystophorus Binieski* (IAK).

Бускумъ, **Buskutis* ar **Buckutis*, plg. avd. *Kazimierz* *Bucki* 1749 m.⁴⁹, *Buczki* 1685–1731 m.⁵⁰ Galbūt tai hibridinės darybos atvejis – lietuviškos deminutyvinės priesagos *-ut-* vedinys iš slaviškos kilmės asmenvardžio, plg. lenk. *Bucki*, rus. *Буцко*, *Бутько* (dėl jų žr. LPDBe *Bückus*).

Єда. Plg. *Матеѡ Едовичъ* 1528 m.⁵¹, *Труслис Едович* 1537 m.⁵² Galbūt tai vardas, iš kurio vėliau kilo lietuvių pavardės *Eidà*, *Eidys* (LPDBe) ir priesaginės pavardės, pvz., *Stephani Eydakas* 1708–1740 m.⁵³

Єка. Galbūt tai krikšto vardo *Joakimas* rus. *Иоаким* trumpinys, iš kurio vėliau patroniminiu būdu susiformavo pavardės *Jakimavičius*, *Jekimavičius* (LPDBe).

Мукгос. Plg. avd. *Miganis* 1665 m.⁵⁴ ir liet. pvd. *Migis*, *Migys* (LPDBe).

Милеишиц, **Mileišis*. Šis avd. gali būti lenkiškos kilmės, plg. pvd. *Milāšius*, *Mīlaša*, *Mīlašas* (LPDBe).

Моденис, **Madenis* (*Modenis*). Negalima tiksliai pasakyti, ar **mad-* šaknis sietina su liet. pvd. *Medėlis*, ar su liet. *maduoti* ‘gelbėti, mokėti; bandyti’ (LPDBe).

Руть. Plg. avd. *Simonis et Eva Ruta* 1729–1771 m.⁵⁵, *Valentini Rutis* 1652–1672 m.⁵⁶ Galbūt tai vardas, iš kurio kilo dabartinės lietuvių pavardės *Rūtá* ar *Rutė* (LPDBe).

Стеръкиша, **Sterkša*. Lietuviškų vardų ar pavardžių su šaknimi **Sterk-* nėra. Paralelę galima rasti tik su *Sterkiškio* kaimo⁵⁷ ir tuo pačiu vardu vadinamo ežero pavadinimu. *Stérkiškio ežero* vardą Vanagas (1981: 314) kildina iš kaimo vardo. Tokiu atveju neatmestina, kad kaimas galėjęs būti pavadintas antroponiminės kilmės vardu. Tai, kad XV a. kaimas jau egzistavo, liudija ir kiti istorinai

⁴⁹ Pavardė pateikta kilmininko linksniu, IAK lapelyje nurodyta asmenvardžio paplitimo vieta – Vilkaviškio miestas.

⁵⁰ Daugailių krikšto registracijos knyga (IAK).

⁵¹ Iš Tendžiogalos (IAK).

⁵² Žemaitijos valsčių prievolių sąrašas (IAK).

⁵³ Linkmenų krikšto registracijos knyga (IAK).

⁵⁴ Paparčių krikšto knyga (IAK).

⁵⁵ Tėvai, Utenos krikšto registracijos knyga (IAK).

⁵⁶ Tėvas, Videniškių krikšto registracijos knyga (IAK).

⁵⁷ Sterkiškis, kaimas Anykščių rajono savivaldybėje, 3 km nuo Debeikių.

šaltiniai⁵⁸. Kaimo valdytojų giminės sąsajos su turtu, kuriuo jie disponavo ir slaviškuose kraštuose, leidžia manyti, kad kaimui suteiktas slaviškos kilmės vardas.

Тувъс. Lytis neaiški.

3. *BRINKLIŠKIŲ KELIAS*, „DER BRENGELISCHE WEG“, «БРИНГЕЛЕВА ДОРОГА»: LOKALIZAVIMO IR PAVADINIMO KLAUSIMAS

Protokole Brinkliškių kelias paminėtas ne pirmą kartą mūsų laikus pasiekusiuose istoriniuose šaltiniuose. Žinios apie jį išnyra Lietuvos–Vokiečių ordino santykių kontekste. Juo pagal 1398 m. Salyno sutartį turėjo būti nustatyta dalis sienos tarp Lietuvos ir Livonijos⁵⁹. Remiantis liudininkų protokolo duomenimis, kelias tikrai funkcionavo jau didžiojo kunigaikščio Algirdo valdymo laikotarpiu⁶⁰. Tomas Čelkis, tyrinėjęs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sausumos kelių evoliuciją XIII–XVIII a., šį kelią laiko vienu iš senųjų – tolimųjų nuotolių „didžiuoju keliu“ (Čelkis 2021: 53–54, ypač žr. 215 išnašą). Neatmestina galimybė, kad jis galėjo atsirasti dar Lietuvos valstybės kūrimosi išvakarėse, vedęs iš šiaurės vakarų (tikėtina, iš Rygos) į Našios žemės branduolio teritoriją (Zabiela 1992: 16, 21–22). Regis, tai bus seniausias Lietuvos kelias, kurio atmintis ligi šiol puoselėjama Svėdasų apylinkėse⁶¹. Nepaisant istoriografijoje nusistovėjusio šio objekto pavadinimo „Brengeliškių keliu“, akivaizdu, kad vardo vartojimas paremtas tik istorinėmis, svetimomis kalbomis užrašytais vardo formomis. Nors buvo bandyta nustatyti kelio buvimo vietą Lietuvos–Livonijos pasienyje⁶², tačiau nesigilinta į kelio vardo kilmę.

Reikia pripažinti, kad toponimo kilmė ir lokalizacija neaiški. Ar šią Vyžuonų valdų ribą ženklusį objektą galima laikyti keliu, vedusiu į Brinkliškes⁶³, sunku

⁵⁸ XVI a. viduryje aprašant Masalskių giminės žemes šalia valdomų žemių Lucko pavieta (Ukraina) minimas ir Sterkiškis, buvęs Vilniaus pavieta (Brandenburg 1892: 88).

⁵⁹ KDL 255; LECUB IV 205, 219, 224; CDP V 168; CEV 52; plačiau žr. 70 išnašą.

⁶⁰ Anot Dariaus Barono, XIV a. rytinė Aukštaitijos dalis (Kernavė, Maišiagala, Ukmergė, Linkmenys, Tauragnai ir Užpaliai) buvo Algirdo, o ne jo brolio Kęstučio, įtakos sferoje (Baronas 2004: 51).

⁶¹ Manoma, kad atmintis buvo perduodama per kultūrinę atmintį, kai vietos bendruomenės atliko kelio priežiūros prievolę. Plačiau žr. 70 išnašą.

⁶² Plačiau žr. Lickevič 2022: 50.

⁶³ Utenos rajono savivaldybė, Daugailių seniūnija.

pasakyti. Pagrindinė problema ieškant vardo kilmės yra varijuojantys senieji jo paliudijimai: 1398 *ad viam, vulagr iter nuncupatam der Prengelsche weg* (LECUB IV 224), *ad uiam uulgaritur nuncupatam der Brengelische weg* (KDL 255), 1469–1477 *брингелева дорога*. Šiuo atveju ypač keblu ne dėl varijuojančių *p* ir *b* vardo pradžioje ar net *e* ar *i* – šaknyje, o su nevarijuojančiu *g* (rus. *кз* = *g*). Šis dėsningumas turėtų rodyti pirminę vardo lytį, bet ieškant asmenvardžių ar kitų vietovardžių su šaknimis *Breng-* / *Preng-* ar *Bring-* / *Pring-* paaiškėja, kad jų nėra. Istoriniuose dokumentuose paliudytų šio vardo variantų *Brenk-* / *Brink-* ar *Prenk-* / *Prink-* taip pat nėra, todėl kyla abejonė, ar galėjo raštininkai fiksuodami šį kelio vardą painioti *k* ir *g* garsus. K. Būga (I 1913/1958: 235) *g* garso užrašymą kirilinėmis raidėmis *кз* ir *к* laiko dėsningu ir pateikia ne vieną tai pagrindžiantį paliudijimą. Be to, etimiloginiame senosios lietuvių kalbos žodyne esama aiškių įrodymų, kad veiksmažodžio *brìnkti* kaityme įvairiose paradigmos ir iš jo išvedant daiktavardį *bringa* ‘krūtis’, būta *k* / *g* kaitos (ALEW I 135). Visiškai įtikina tai, kad kelio fizinės ypatybės, susijusios su kraštovaizdžio reljefu, ar gamtinių sąlygų poveikis kelio ypatybėms galėjo sudaryti prielaidą gyventojams jį vadinti pasitelkiant bent vieną iš veiksmažodžio *brìnkti* reikšmių: *brìnkti* ‘pūstis (drėkstant), pursti, kilti’; ‘tinti, storėti’; ‘džiūti, stingti’ (LKŽe; ALEW I 135). Kažin, ar galima paneigti prielaidą, kad pats kelias *Der Brengelische weg*, *брингелева дорога* iki XV a. ir vėliau galėjęs būti vadinamas **Brink-kelis* / **Bring-kelis*⁶⁴ ir nebūtinai jo vardo kilmę reikėtų sieti su Brinkliškių gyvenvietės vardu. Nors senosios Brinkliškių gyvenvietės kryptimi ėjęs kelias galėjęs būti pavadintas būtent jos vardu (plačiau žr. 70 išnašą). Bet kuriuo atveju **Brink-* šaknis būtų vienintelis, žvelgiant iš istorinio laikotarpio, arealo ir diachroninės vardyno tyrimo perspektyvos, galimas ir pagrindžiamas kelio vardo kilmės aiškinimo pagrindas. Plg. žemėvardį Zarasų raj. *Brìnklinė* ir jau minėtą kaimo vardą *Brìnkliškės* (LVŽ I 569), liet. pavardę *Brìnkis* (LPDBe). Kildinti šį vardą iš asmenvardžio būtų neracionalu dėl to, kad toks objektas kaip kelias turėtų būti pavadintas kunigaikščio arba didiko vardu⁶⁵, tačiau tai patvirtinančių duomenų nėra. Belieka hipotetiškai remtis apeliatyvine šio vardo kilme, o kelią vadinti kalbamajame areale išlikusios vietovės vardu – *Brinkliškių keliu*.

⁶⁴ Sakytinėje kalboje dvigubas priebalsis *k* ar *g* nebuvo tariamas plg. liet. *pusseserė*, todėl liudininkai jį galėjo tarti *Brinkelis* ar *Bringelis*.

⁶⁵ Plg. Čelkis 2021: 53–54.

IŠVADOS

Apibendrinant liudininkų protokolo tyrimą verta atkreipti dėmesį į tai, kad jo tekstas buvo surašytas apie 1469–1477 m. popieriuje, pagamintame Šiaurės Italijoje. Po to, kai protokolas buvo panaudotas Radvilos Astikaičio teismo procese dėl Vyžuonų dvaro ribų, jis atsidūrė ir keturis šimtmečius buvo saugomas Radvilų giminės atstovų archyvuose. Vėliau Vyžuonų valdą perėmė Puslovskiai, į jų rankas taip pat pateko su šia valda susiję dokumentai. Protokolas išliko Puslovskių rankose iki XX a. vidurio, kai po paskutiniojo giminės atstovo mirties jo gausias kolekcijas paveldėjo Jogailos universitetas Krokuvoje.

Nieko tikra negalima pasakyti apie protokole paminėtų liudininkų amžių. Sprendžiant iš rankraščio datavimo galima manyti, kad liudininkai buvo antros arba trečios kartos atstovai po Lietuvos krikšto priėmimo. Nepaisant jau maždaug šimtmetį trukusio christianizacijos proceso, daugelis iš jų vis dar naudojo tautiniais lietuviškais vardais. Todėl protokolo rankraštyje užfiksuota daug vertingos istorijos ir kalbotyros mokslams medžiagos. Ypač svarbūs lietuvių istorinių asmenvardžių paliudijimai, kurie:

- papildė lietuvių istorinių asmenvardžių sąrašą 13 naujų vardų, ne tik nevartojamų šiandieniniame vardyne, bet ir nepasitaikančių tarp žinomų istorinių asmenvardžių: vienkamieniai ir dvikamieniai tautiniai lietuviški vardai *Bernutis*, *Daugeidas*, *Kičius*, *Madenis* / *Modenis*, *Melikis* / *Mėlikis*, *Purpšys*, *Raugeta* / *Raugėta*, *Rimutis*, *Tratilas*, *Videita*, *Viešgalas*, *Žadutis* / *Žodutis*, *Žvilbutis*;
- suteikė svarbios informacijos apie lietuvių įvardijimo polinkius XV a. Visų pirma, iškalbūs 14-os kilmingųjų liudininkų iš Giedraičių vardai, užrašyti kartu su tėvavardžiais. Tik vieno antros ar trečios kartos po LDK krikšto atstovo *Daumanto* vardas lietuviškas, visų kitų – krikščioniški arba neaiškos kilmės. Tuo tarpu iš 9 minimų tėvavardžių (kiti trys kartojami) 7 yra lietuviški. Valstiečių vardai pagal kilmę pasiskirsto beveik vienodai likusiose keturiose liudininkų grupėse ir aiškiai rodo vis dar didesnę lietuviškų vardų persvarą: iš 31 vardą paliudijusio uteniškio pasitaikė 17 lietuviškų, 14 krikščioniškos ir neaiškos kilmės; iš 23 tauragniškių 14 vadinti lietuviškais, o 9 krikščioniškos ir neaiškos kilmės vardais; tarp 28 balninkiečių vardų būta 17 lietuviškos, 11 krikščioniškos ir neaiškos kilmės vardus turėjusių asmenų, o iš likusios Stanislovo (Stankaus) Sudivojaičio pavaldinių trijulės – 1 asmuo vadinosi lietuvišku vardu, 2 krikščioniškos ar neaiškos kilmės vardais. Iš viso protokole paminėti 61 lietuviškos ir 38 krikščioniškos arba neaiškos kilmės vardai.

Aiškėja, kad krikščioniškų vardų plitimas turėjo būti tiesiogiai susijęs su bažnyčių ir parapijų tinklo sklaida. Protokolo sudarymo metu tik Giedraičiuose

nuo 1410 metų veikė Šv. Baltramiejaus bažnyčia, tuo tarpu Balninkuose, Tauragnuose ir Utenoje bažnyčios buvo kuriamos tik XV–XVI a. sandūroje⁶⁶. Nenuostabu, kad lietuviški vardai čia buvo dažnesni. Nors krikščioniškų vardų plitimo polinkis akivaizdus, bet pastebimas spartus kitakalbės kilmės vardų adaptavimas lietuvių kalboje, pvz., *Jāčius, Māčius / Mōčius, Pētkus, Stānīus* ir t. t.

Šiame straipsnyje iškeltas iki šiol nediskutuotas istoriniuose dokumentuose paliudyto *Brengelischen weg, Prengelsche wegk, бринкгелева дорога* ir Lietuvos istoriografijoje įsitvirtinusio *Brengeliškių kelio* etimologijos paieškų klausimas. Vienareikšmio atsakymo į šį klausimą rasti nepavyko, todėl, nepaisant siūlymo protokole minimą objektą vadinti *Brinkliškių keliu*, lieka vietos ir alternatyviems aiškinimams. Be to, transformuota atmintis apie šį kelią gyvuoja iki šių dienų. Jis laikytinas seniausiu iš žinomų Lietuvos kelių, atsiradusiu dar valstybės kūrimosi išvakarėse XIII a.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

AGAD, AWR, 160 – *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, Dział. XXXV*, 160.

ALEW I – *Altltauisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. 1 (A–M), unter der Leitung von W. Hock und der Mitarbeit von E. J. Bukeyičiūtė, Ch. Schiller, bearbeitet von R. Fecht, A. H. Feulner, E. Hill, D. S. Wodko, Hamburg: Verlag Baar.

Ališauskas Vytautas 2009: *Sakymas ir rašymas. Kultūros modelių tvėrmė ir kaita Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Aidai.

Ališauskas Vytautas, Jaszczołt Tomasz, Jovaiša Liudas, Paknys Mindaugas 2009: *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, ser. *Bažnyčios istorijos studijos*, Vilnius: Aidai.

Assmann Jan 1988: Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität. – *Kultur und Gedächtnis*, hrsg. J. Assmann, T. Hölscher, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 9–19.

Baliulis Algirdas 2006: Iš Vyžuonų praeities. – *Vyžuonos, kraštas ir žmonės*, sud., par. A. Vyžintas, Utena: Utenos Indra, 98–114.

⁶⁶ Rowell, sud., 2015: 215, 46 išnaša, 180, 76 išnaša, 216, 54 išnaša, 214, 42 išnaša; bažnyčių tinklo sklaidos regione kartografinį vaizdą žr. Baronas, Rowell 2015: [532]; net ir tuo atveju, jei bažnyčia Tauragnuose (Taurapilyje) buvo įsteigta 1387 m., ji buvo sudeginta vidaus karo metu 1433 m., o atkurta tik XV a. pab. (Laužikas 2005: 482).

Baronas Darius 2000: *Trys Vilniaus kankiniai: gyvenimas ir istorija / Tres martyres Vilnenses: vita et historia: istorinė studija ir šaltiniai*, ser. *Fontes ecclesiastici historia Lithuania*, 2, Vilnius: Aidai.

Baronas Darius 2004: Aukštaitija kovų su Livonijos ordinu metu (XIII–XIV a.). – *Iš Panevėžio praeities: Upytės žemei 750 metų: konferencijos pranešimai*, Panevėžys: Panevėžio kraštotyros muziejus, 36–55.

Baronas Darius, Rowell Stephen C. 2015: *The Conversion of Lithuania: From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*, Vilnius: The Institute of Lithuanian Literature and Folklore.

BJ 324/99 – *Biblioteka Jagiellońska*, Przyb. 324/99.

BJ 329/99 – *Biblioteka Jagiellońska*, Przyb. 329/99.

Brandenburg Nikolaj E. 1892: Бранденбургъ, Николай Е. *Родъ князей Мосальских (XV–XIX ст.)* [Rod knjazej Mosal'skich (XV–XIX st.)], колл. *Генеалогические и биографические справочники* [koll. Genealogičeskie i biografičeskie spravočniki], Санкт-Петербургъ: тип. «Артиллерійского Журнала Фурштатская» [Sankt-Peterburg: tip. "Artillerijskogo Žurnalla Furštatskaja"].

Būga Kazimieras 1958: Apie lietuvių asmens vardus. – *Rinktiniai raštai* 1, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 201–269.

CDP V – *Codex Diplomaticus Prussicus. Urkunden-Sammlung zur ältern Geschichte Preussens aus dem Königl. Geheimen Archiv zu Königsberg, nebst Regesten*, Bd. 5, hrsg. von J. Voigt, Königsberg: Wilhelm Koch, 1857.

CEV – *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430, collectus opera* A. Prochaska, Cracoviae: Sumptibus Academiae Literarom Crac., 1882.

Čelkis Tomas 2014: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija: sienų samprata ir delimitaciniai procesai XIV–XVI amžiuje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Čelkis Tomas 2021: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kelių evoliucija. Sausumos užvaldymas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Čelkis Tomas 2023: Senieji žmonės XIV–XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniuose. Kas jie? – *Tautosakos darbai* 66, 121–134. DOI: doi.org/10.51554/TD.23.66.07.

Dubonis Artūras 2011: Valstybės vardas. – *Lietuvos istorija* 3: XIII a. – 1385 m. *Valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų*, par. D. Baronas, A. Dubonis, R. Petrauskas, Vilnius: Baltos lankos.

Dziarnovič Oleg I. 2017: Дзярновіч, Олег І. «Русь» и «Литва» Великого княжества Литовского в XVI–XVII вв. как этноконфессиональные и социально-географические регионы [“Rus” i “Litva” Velikogo knjažestva Litovskogo v XVI–XVII vv. kak ètnokonfessional’nye i social’no-geografičeskie regiony]. – *Древняя Русь после Древней Руси: дискурс восточнославянского (не)единства* [Drevnjaja Rus’ posle Drevnej Rusi: diskurs vostočnoslavjanskogo (ne)edinstva], сост. и отв. ред. А. Доронин [sost. i отв. red. A. Doronin], Москва: Росспэн [Moskva: Rosspèn], 119–132.

Guobis Raimondas 2023: Generolo Brindelio maršas. – *Anykšta*, 2023 m. sausio 31 d. (antradienis) 3, 8.

Hruša Aleksandr I. 2015: Груша, Александр И. *Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVI в.)* [Dokumental’naja pis’mennost’ Velikogo Knjažestva Litovskogo (koniec XIV – pervaja tret’ XVI v.)], Минск: Беларуская навука [Minsk: Belaruskaja navuka].

Hruša Aleksandr I. 2019: Груша, Александр И. *Кризис доверия? Появление и утверждение правового документа в Великом Княжестве Литовском (конец XIV – первая треть XVI в.)* [Krizis doverija? Pojavlenie i utverždenie pravovogo dokumenta v Velikom Knjažestve Litovskom (koniec XIV – pervaja tret’ XVI v.)], Москва, Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив [Moskva: Sankt-Peterburg: Centr humanitarnych iniciativ].

IAK – *Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centro asmenvardžių, užrašytų iš istorijos šaltinių, kartoteka*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Karalius Laimontas 2014: 1554 metų Balninkų dvaro valakų matavimo registras. – *Istorijos šaltinių tyrimai* 5, sud. A. Dubonis, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 233–266.

KDL – *Kodex dyplomatyczny Litwy*, wydał E. Raczyński, Wrocław: nakładem Zygmunta Schlettera, 1845.

Krom Michail M. 2002: Кром, Михаил М. Введение [Vvedenie]. – *Радзивилловские акты из собрания Российской национальной библиотеки. Первая половина XVI в.* [Radzivillovskie akty iz sobraniya Rossijskoj nacional’noj biblioteki. Pervaja polovina XVI v.], сост. М. Кром [sost. M. Krom], сер. *Памятники истории восточной Европы. Источники XV–XVII вв.* [ser. Pamjatniki istorii vostočnoj Evropy. Istočniki XV–XVII vv.] / *Monumenta historicares gestas Europae orientalis illustrantia. Fontes XV–VII saec.*, Москва, Варшава: Древлехранилище [Moskva, Varšava: Drevlechranilišče], 5–22.

LAA II – *Lietuvos TSR archeologijos atlasas 2: Piliakalniai*, Vilnius: Mintis, 1975.

Laucevičius Edmundas 1967a: Popierius Lietuvoje XV–XVIII a. Atlasas, Vilnius: Mintis.

- Laucevičius Edmundas 1967b: *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.*, Vilnius: Mintis.
- Laužikas Rimvydas 2005: Tauragnų Šv. Jurgio bažnyčios XIV–XX amžiuje. – *Tauragnai*, sud. V. Mačiekus, P. Krikščiūnas, Vilnius: Versmė, 482–491.
- LECUB IV – *Liv-, esth- und curländisches Urkundenbuch*, Bd. 4, hrsg. von F. G. von Bunge, Reval: Kluge und Ströhm, 1859.
- Lickevič Oleg V. 2022: Лицкевич, Олег В. Граница Великого княжества Литовского с Ливонией по Салинскому договору 1398 г. [Granica Velikogo knjažestva Litovskogo s Livoniej po Salinskemu dogovoru 1398 g.] – *Актуальные проблемы международных отношений и дипломатии* [Aktual'nye problemy meždunarodnych otnošenij i diplomatii]: материалы VI Международной научно-практической конференции [materialy VI Meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii], Витебск, 19–20 мая 2022 г. [Vitebsk, 19–20 maja 2022 g.], Витебск: ВГУ имени П. М. Машерова [Vitebsk: BGU imeni P. M. Mašerova], 48–52.
- RIB 20 – *Литовская метрика* [Litovskaja metrika] 1: *Книги судных дел* [Knigi sudnyh del], сер. *Русская историческая библиотека, издаваемая Императорской Археографической комиссией* [ser. Russkaja istoričeskaja biblioteka], 20, Санкт-Петербург: Императорская Археографическая комиссия [Sankt-Peterburg: Imperatorskaja Archeografičeskaja kommissija], 1903.
- LIŠ I – *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai 1: Feodalinis laikotarpis*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas 1–20 (1941–2002)*, red. kolegija G. Naktinienė, J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė, vyr. red. G. Naktinienė, e. variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008 (atnaujinta versija, 2018). Prieiga internete: <https://ekalba.lt/lietuviu-kalbos-zodynas/> [žiūrėta 2024-07-20].
- LLP – *Lietuvių liaudies padavimai*, sud. N. Vėlius, Vilnius: Mintis, 2010.
- LPDBe – *Lietuvių pavardžių duomenų bazė*. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/pavardziu-duomenu-baze/> [žiūrėta 2024-07-18].
- LVŽ I – *Lietuvos vietovardžių žodynas 1 (A–B)*, red. kolegija L. Balode, V. Blažek, G. Blažienė, V. Kardelis, A. Ragauskaitė, S. Temčinas, J. Udolph, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2008.
- Maciejauskienė Vitalija 1991: *Lietuvių pavardžių susidarymas XIII–XVIII a.*, Vilnius: Mokslas.
- Malczewska Mirosława 1985: *Latyfundium Radziwiłłów w XV do połowy XVI wieku*, Warszawa, Poznań: Państwowe wydawnictwo naukowe.

MMAH VI – *Monumenta Medii Aevi Historica Res Gestas Poloniae Illustrantia* 6, Continet: Codicem Epistolarem Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae, Editionum Collegii Historici Literarum Cracoviensis N 23, Cracovie Sumptibus Academiae Literarum Crac, Typis Vlad. L. Anozyo et Comp., 1882.

Petrauskas Rimvydas 2003: *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a.: sudėtis, struktūra, valdžia*, Vilnius: Aidai.

Petrovskij Nikandr A. 1966: Петровский, Никандр А. *Словарь русских личных имен* [Slovar' russkich ličnych imen], Moskva: Советская энциклопедия [Moskva: Sovetskaja ènciklopedija].

PUB I – *Preußisches Urkundenbuch*, Bd. 1: Hälfte 1, 2, hrsg. von Ph. Dr. Wölky, A. Seraphim, Königsberg in Pr.: Hartungsche Verlagsdruckerei, 1882–1909.

Pugačiauskas Virgilijus, Mastianica-Stankevič Olga 2021: The Historical Memory of the 1812 War in Lithuania in the 19th and Early 20th Centuries: A Complex Process. – *Lithuanian Historical Studies* 25(1), 59–97.

PVS – *Lietuvos Respublikos piliečių vardų sqvadas*. Prieiga internete: <https://vardai.vlkk.lt/> [žiūrėta 2024-07-17].

Rábai Krisztina 2021: The Usage and Acquisition of Paper in the Jagiellonian Courts, 1490–1507. – *The Paper Trade in Early Modern Europe Practices, Materials, Networks*, ed. D. Bellingradt, A. Reynolds, Leiden, Boston: Brill, 218–243.

Ragauskienė Raimonda 2015: *Dingę istorijoje. XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos privatūs archyvai*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.

RLA – *Русско-ливонские акты*, собарнные К. Е. Напьерскимъ, изданы Архиографическою комиссиею, Санктпетербургъ: въ типографіи императорскойакадеміи наук, 1868. / *Rissisch-Livländische Urkunden*, gesammelt von K. E. Napiersky, hrsg. von der archäographischen Commission. St. Petersburg: Buchdruckerei der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 1868.

Rold Da Orietta 2022: *Paper in Medieval England: From Pulp to Fictions*, Cambridge: Cambridge University Press.

Rowell Stephen C., sud., 2015: *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae: Vilniaus Kapitulos Archyvo Liber IІb atkūrimas*, įvado aut. S. C. Rowell, ser. *Historiae Litvaniae Fontes Minores*, 8, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

RSB – *Das Rigaische Schuldbuch (1286–1352)*, hrsg. von Dr. Hermann Hildebrand, St. Petersburg: Commissionäre der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 1872.

Sinkevičiūtė Daiva 2018a: Nežinomi Lietuvos Metrikos senieji lietuvių dvikamieniai asmenvardžiai. – *Baltistica* 53(1), 117–132.

Sinkevičiūtė Daiva 2018b: Nežinomi Lietuvos Metrikos dvikamieniai asmenvardžiai su pirmaisiais apeliatyviniais dėmenimis. – *Baltistica* 53(2), 303–325.

Sinkevičiūtė Daiva 2019: Lietuvių dvikamienių vardų antrojo kamieno perdirbiniai – pagoniško ir krikščioniško vardyno sąveikos rezultatas? – *Baltistica* 54(2), 349–359.

Słownik XIII – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* 13, pod. red. B. Chlebowskiego, Warszawa: Druk „Wiek”, 1893.

SSNO I–VII – *Słownik staropolskich nazw osobowych* 1–7, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1965–1987.

Šmigelskytė-Stukienė Ramunė 2009: Lietuvos valstybės teritorija ir sienos XIII–XVIII amžiuje. – *Lietuvos sienos. Tūkstantmečio istorija*, Vilnius: Baltos lankos, 8–65.

Tęgowski Jan 1999: *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław: Wydawnictwo Historyczne.

UWKL II – *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy 2: Województwo Trockie XIV–XVIII wieku*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. Romaniuk, A. Haratym; przy współpracy A. Macuka i J. Aniszcanki, Warszawa: DiG, 2004.

Vaitkevičius Vyktintas 2006: *Senosios Lietuvos šventvietės. Aukštaitija*, Vilnius: Diemedis.

Vaivada Vacys 2015a: Christianizacijos plėtra Žemaitijoje XV a. pabaigoje – XVI a. pirmojoje pusėje remiantis asmenvardžių duomenimis: Karšuvos valsčiaus pavyzdys. – *Kultūra – ekonomika – visuomenė: sąveika ir pokyčiai viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais Baltijos rytinėje pakrantėje*, sud. M. Ščiavinskas, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 205–219.

Vaivada Vacys 2015b: Christianizacijos plėtra Žemaitijoje XV a. pabaigoje – XVI a. pirmojoje pusėje remiantis asmenvardžių duomenimis: Kražių valsčiaus pavyzdys. – *Kultūra – ekonomika – visuomenė: sąveika ir pokyčiai viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais Baltijos rytinėje pakrantėje*, sud. M. Ščiavinskas, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 220–244.

Vaivada Vacys 2015c: Christianizacijos plėtra Žemaitijoje XV a. pabaigoje – XVI a. pirmojoje pusėje remiantis asmenvardžių duomenimis: Telšių valsčiaus pavyzdys. – *Kultūra – ekonomika – visuomenė: sąveika ir pokyčiai viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais Baltijos rytinėje pakrantėje*, sud. M. Ščiavinskas, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 245–261.

Valikonytė Irena 2023: *Rex iustissimus: valdovo teismas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV a. pabaigoje – XVI a.*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Vanagas Aleksandras 1981: *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius: Mokslo.

VK – *Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centro vietovardžių, užrašytų iš gyvosios kalbos, kartoteka*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

VŽ – *Vietovardžių žodynas*, sud. A. Pupkis, M. Razmukaitė, R. Miliūnaitė, vyr. red. A. Pupkis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.

Wasserzeichensammlung Piccard Online, nr. 70183. Prieiga internete: <https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/struktur.php?ref=IT1365-PO-70183> [žiūrėta 2024-06-13].

Wojtkowiak Zbysław 2005: *Lithuania Transwilniensis saec. XIV–XVI. Podziały Litwy północnej w późnym średniowieczu*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

Wolff Józef 1895: *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa: drukiem J. Filipowicza.

Xawery 1998: *Xawery Pusłowski. Czas nie stracony. Wystawa*, Kraków: Terra Nowa.

Zabiela Gintautas 1992: Našis Lietuvos valstybės kūrimosi išvakarėse. – *Rytų Lietuva. Istorija, kultūra, kalba*, Vilnius: Mokslo, 12–24.

Zinkevičius Zigmąs 2005: *Krikščionybės ištakos Lietuvoje: Rytų krikščionybė vardyno duomenimis*, Vilnius: Katalikų akademija.

Zinkevičius Zigmąs 2008: *Lietuvių asmenvardžiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Zlot Izabela 2018: Katalogi i inwentarze księgozbiorów Zygmunta Pusłowskiego. – *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej* 68, 99–122.

Mapping the Boundaries of Vyžuonos: 15th-Century Personal Names and the Enduring Legacy of North-Eastern Lithuania

SUMMARY

The study provides a detailed analysis of a witness interview protocol from 1469–1477, involving witnesses from Giedraičiai, Utena, Tauragnai, and Balninkai. This protocol, which is published as an appendix, was recorded by an anonymous court official in Ruthenian and documents the testimonies of 99 nobles and peasants. These witnesses, presented by Lord Radvilas Astikaitis of Lithuania (Pol. Radziwiłł Ościkowicz), unanimously affirmed the boundaries of the Vyžuonos manor, which were established by Lithuanian Grand Duke Algirdas (†1377) around a century earlier along the Brinkliškės road.

The research traces the protocol's history, revealing that after the trial, it was archived by the Radziwiłł family for approximately four centuries. Following the transfer of Vyžuonos to the Puśłowski family, the protocol remained in their possession until the mid-20th century. Upon the death of the last Puśłowski family member, Xawery Puśłowski, his extensive collection, including the protocol, was inherited by the Jagiellonian University in Krakow. The protocol is currently housed in the university library under storage unit code BJ 329/99, though the sheets within this unit are not numbered.

This document provides valuable insights into the Lithuanian onomasticon by documenting the names of 99 witnesses from the second half of the 15th century. Among these names, some have persisted as personal names or surnames in Lithuania today. However, it is particularly significant to note those that have fallen out of use, such as *Bernutis*, *Daugeidas*, *Kičius*, *Madenis* / *Modenis*, *Melikis* / *Mėlikis*, *Purpšys*, *Raugeta* / *Raugėta*, *Rimutis*, *Tratilas*, *Videita*, *Viešgalas*, *Žadutis* / *Žodutis*, *Žvilbutis*.

The research also uncovers crucial extra-linguistic information relevant to the study of the personal names of the Lithuanians and Balts. It reveals trends in naming practices, the influence of social status on naming conventions during the period, and the prevalence of Lithuanian names compared to those of other origins.

Įteikta 2024 m. rugpjūčio 15 d.

DARIUS IVOŠKA

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vilišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

darius.ivoska@lki.lt

ANDREJ RYČKOV

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius, Lietuva

andrej.ryckov@gmail.com

1 PRIEDAS

Publikacijos tekstas yra suskaidytas sakiniiais, o pastraipos atitinka rankraščio pastraipas. Sumoderninta didžiųjų ir mažųjų raidžių rašyba, sakinių skyryba. Rankraštyje virš eilutės parašytos raidės publikacijoje išskiriamos, rašant jas pasvirai. Laužtiniuose skliaustuose rašomi rengėjų teksto prasmę papildantys įrašai. Santrumpos išskleidžiamos, praleistos raidės rašomos lenktiniuose skliaustuose. Moksliniai komentarai pateikiami išnašose, jose identifikuojamos asmenybės ir vietovės.

Didžioji dalis dabar nevartojamų kirilikos raidžių paliekamos: w, ђ, е, Іа. Keičiama tik dviejų raidžių forma. Rankraštyje naudojama raidė ѣ perteikiame kaip y, о ђ – kaip я. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tik žodyje *Оуменцу* raidės y forma atitinka dabartinę y raidę.

B. v. [1469–1477] m.

Giedraičių, Utenos, Tauragnų, Balninkų bendruomenių nariai ir trys Stanislovo (Stankaus) Sudivojaičio pavaldiniai paliudija, kad Vyžuonų dvaro ribą ties Užpaliais nustatė Lietuvos didysis kunigaikštis Algirdas Brinkliškių keliu.

Originalas: BJ 329/99, l. [nenumeruotas]. Popierius, tekstas surašytas dviejuose stulpeliuose, viename 32 x 21 cm lape. Vandenženklis – jaučio galva, datuojamas 1469 metais (Wasserzeichensammlung Piccard Online, nr. 70183; prieiga internete: <https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/struktur.php?ref=IT1365-PO-70183>). Keturios archyvavimo žymės lapo B pusėje: 1) maždaug XVI a. vidurio – antrosios pusės įrašas Swiadkowie na uszpolskiey ziemię radziwilowskiey; 2) maždaug XVI a. pabaigos įrašas išlavinta ranka Registr stary swiadkow na rozgraniczenie miedzy Uszpolem a Wizunami; 3) XVIII a. pirmos pusės įrašas No(mer) 10. Fasc(ykuł) 7. wizunskich; 4) maždaug XVIII–XIX a. įrašas Registr swiadkow o rozgraniczenia ziemi ouszpolskiey y outency: bryndhielowa droga, którą czynił Olhird.

Nuorašas (XVIII a. pab. – XIX a. pr. transliteracija lenkiškais rašmenimis): BJ 324/99, l. [nenumeruotas].

[Kairys stulpelis:] Ѡ Ушполскую⁶⁷ землю.

Пана Родивилowych⁶⁸, воевод(ы) троцкого, свѣтковъ. И на перво выставил кгедройтский⁶⁹ паны у головах: Доумонтъ Воиневиц, Юшко Іакгаилович,

⁶⁷ Dab. Užpaliai mstl. (Užpalių sen., Utenos r. sav.).

⁶⁸ Radvila Astikaitis (†1477) Trakų vaivados pareigas ėjo 1466–1477 m. (Petrauskas 2003: 215–216; UWKL II 225).

⁶⁹ Dab. Giedraičiai mstl. (Giedraičių sen., Molėtų r. sav.).

Мацко Кгинивилович, Ганцусъ Кгоилевич, Мицко Кгинивилович, Пашко Довкгвидович, Петраш Шереикович, Петко Рачевич, Станко Монкгаилович, Волотко брат его, Ёндрюшко Можеикович, Ёанъ Кгинтовтович, Станко брат его, Станко Чижевич. А вси молвили у в одно слово: „Вѣдаем, што ж граница – бринкгелева дорога⁷⁰, а Сѣлкгирдъ⁷¹ дѣлал границу“.

Оутенци⁷². На имя Кгинеит Крячевич, Моденис, Ёда, Пиктјос, Петкус, Ёацко, Тратил, Вѣжкгал, Данеико, Римтис, Бенјос, Китјос, Стерѣкша, Сѣвгути, Молјос, Милеишис, Ёанос, другїи Пиктјос, Ёакуб, Ровкгета, Данило, Рустеико, Спятјосъ, Миколаи приставъ, Сирѣвид, Мѣликис, другїи

⁷⁰ Istoriografijoje buvo žinomas kaip Brengeliškių, Brengelio, Prengeliškių arba Prengelio kelias. Paminėtas 1398 m. Salyno taikos sutartyje tarp Lietuvos ir Vokiečių ordino, taip pat 1402 m. Ordino susitarime su Lietuvos kunigaikščiu Švitrigaila, plg. KDL 255; LECUB IV 205, 219, 224, 412; CDP V 168; CEV 52, 82. Salyno taikos sutarties vertimas į lietuvių kalbą: LIŠ I 82–83; kelio pavadinimas buvo lietuvinamas, priklausomai nuo sutarties nuoraše naudotos formos (*Brengelische* arba *Prengelsche*), plg. Šmigelskytė-Stukienė 2009: 13; Čelkis 2014: 113, 114, 156; 2021: 54, 215 išnaša. Olegas Lickevičius atkreipė dėmesį į tai, kad Salyno sutartyje minimas kelias (*Brengelischen weg*, *Prengelsche wegk*), driekęsis ties Užpalių, Utenos ir Tauragnų apylinkėmis, tikėtina, sietinas su Brinkliškės piliakalniu ir to paties vardo ežeru (dab. Utenos r. sav. Daugailių sen.) (Lickevič 2022: 50). Plačiau apie Brinkliškės piliakalnį žr. LAA II 42; Vaitkevičius 2006: 389. Tame regione yra daugiau vietovardžių, turinčių tą pačią šaknį *Brink-* ir *Brinkl-*, žr. LVŽ I 569. Tikėtina, kad transformuotą atmintį apie šį kelią vietos bendruomenės išlaikė ilgus šimtmečius. Atmintis galėjo būti saugoma ne tik dėl to, kad vietos bendruomenės naudojosi keliu, tačiau turėjo prievolę (tiek valstiečiai, tiek ir bajorai) prižiūrėti šį kelią. Plg. Čelkis 2021: 103–110. Etnografinės 1937 ir 1974 metų ekspedicijos Svėdasų apylinkėse (Svėdasuose ir Miliūniškių kaime) fiksavo *Brindelio kelelį* (kartotekos lapelyje užrašyta *kelialį*). Anot 1974 metais medžiagą rinkusios V. Raginytės, „Brindelio kelialis – keliukas, jungiantis Rokiškio ir Utenos plentus. Sako, kad Napoleono laikais generolas Brindelis juo kariuomenę vedė“ (Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centro vietovardžių, užrašytų iš gyvosios kalbos, kartoteka (VK)). Dabartinės Lietuvos teritorijoje žinomos tik dvi vietos, turinčios Napoleono vardą: *Napoleono kalnas*, *Napoleono kepurė* (VŽ 239); anot Virgilijaus Pugačiausko ir Olgos Mastianicos-Stankevič, 1812 metais karas, žvelgiant iš XX a. pradžios lietuvių tautinio atgimimo perspektyvos, buvo laikomas lenkų ir polonizuotos bajorijos reikalu, todėl jis buvo svetima istorinės atminties vieta. Kita vertus, Napoleono ir jo karių žygis paliko gilų įspaudą žodinėje liaudies kultūroje, plg. Pugačiauskas, Mastianica-Stankevič 2021: 86–91; Vaitkevičius 2006: 36 (Paneriai), 51 (Brandeliškės), 107 (Dūdai), 141 (Variekos ežeras), 192 (Aklušė), 242 (Mintaučiai), 262 (Skudutiškis), 266 (Svobiškėlis), 298 (Mėžionys), 305 (Raudonė), 309 (Sudota), 327 (Čelniukai), 344 (Kupriai), 348 (Linkmenys), 354 (Naujasis Daugėliškis, Navikai), 365 (Rimšėnai), 371 (Tverėčius), 389 (Daugilis), 392 (Deguliai), 406 (Kirkliai), 421 (Pakalniai), 444 (Šeimatis), 534 (Ažušiliai), 609 (Aželiai), 645 (Salakas), 652 (Stelmužė); LLP 104–105, 117, 118, 120, 202. Transformuota atmintis, siejant šį kelią su Napoleono kariuomene – generolo Brindelio kelias, gyvuoja Svėdasų apylinkėse iki šių dienų (Guobis 2023: 3, 8).

⁷¹ Lietuvos didysis kunigaikštis Algirdas (†1377), žr. Tęgowski 1999: 47–57.

⁷² Turimi galvoje Utenos gyventojai. Dab. Utena mst. (Utenos miesto sen., Utenos r. sav.).

Римтутисъ, Биля, Билчак, Мартин, Матѣи. А тѣи мовили уси в тоє ж слово: «Граница – бринкгелева дорога».

[*Dešinys stulpelis:*] Єще свѣтчили бискуповы⁷³ люди, товрокгняне⁷⁴ – Ромеико, Жвирблисъ, Кгирдеико, Нарвид, Іатюсъ, Молдути, Пурпшис, Совикгинъ, Берни, Довѣатъ, Видеито, Ликшисъ, Іакубъ, Титень, Иван, Єикгинъ, Євнеико, Кгитъ, Бускутъ, Жодути, Петръ, Рутъ, Станюс. А тѣи свѣтчили у тоє ж слово.

Єще свѣтчили кн(я)зя Ивановы люди Юрьевича⁷⁵ болничане⁷⁶: Римкус, Тричис, Нарути, Нетикша, Мотюсъ, Бееитъ, Дросеико, Миколаи, Микгос, Бернути, Докгили, Сукгинтъ, Жвилбут, Довкгеит, Билосъ, Тивус, Молжус, Бин, Милош, Станюс, Мотеико, Іаконтъ, Митюс, Можеико, Сукгинтович, другїи Можеико, Митръ, Совикгед. А тѣи вси свѣтки у тоє ж слово мовили.

Пана Станка Судивоевича⁷⁷ люди: Єда Екимович, брат его Монивил, Єка. Тѣи у тож слово свѣтчили.

⁷³ Tikėtina, Vilniaus vyskupas Jonas Losovičius (†1481) (Ališauskas ir kt. 2009: 123–124). Dar 1387 m. Tauragnus Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila suteikė Vilniaus vyskupų išlaikymui (Baronas, Rowell 2015: 459–460).

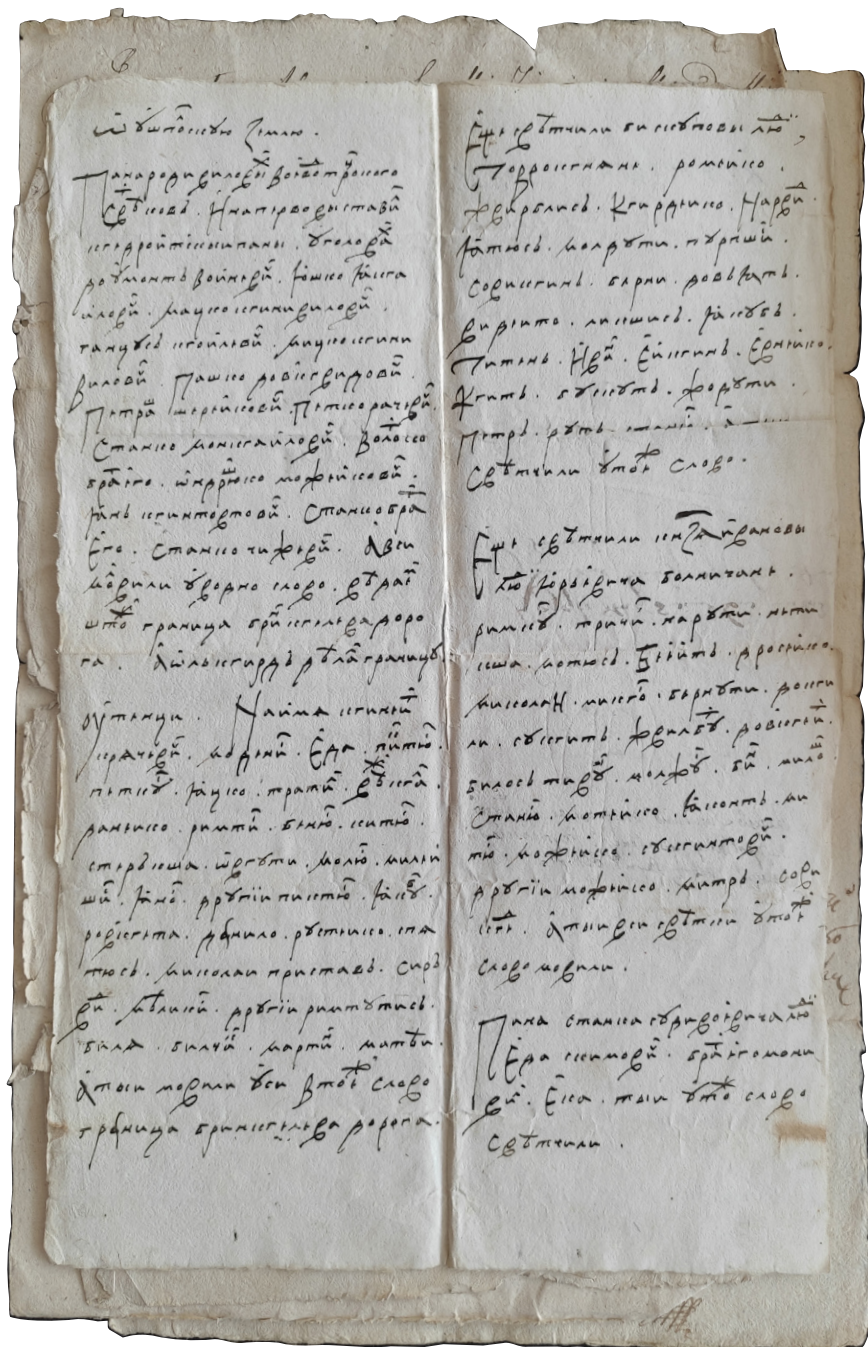
⁷⁴ Turimi galvoje Tauragnų gyventojai. Dab. Tauragnai mstl. (Tauragnų sen., Utenos r. sav.).

⁷⁵ Tikėtina, kunigaikštis Jonas Jurgaitis Alšėniškis (†1481). Ligi šiol nebuvo jokių duomenų, kad kunigaikštis J. J. Alšėniškis valdė Balninkus arba jų dalį. Nepaisant to, yra žinoma, kad Balninkai (arba bent jų dalis) priklausė jo giminaičiui kunigaikščiui Andriejui Simonaičiui Alšėniškiui. Po kunigaikščio A. S. Alšėniškio ir jo našlės mirties 1486 m. Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras Jogailaitis šias valdas dovanojo Trakų vaivadienei Onai, Martyno Goštauto našlei (Wolff 1895: 107, 97–98). Plačiau apie Balninkus žr. Wojtkowiak 2005: 65–67; Karalius 2014: 235–237.

⁷⁶ Turimi galvoje Balninkų gyventojai. Dab. Balninkai mstl. (Balninkų sen., Molėtų r. sav.).

⁷⁷ Stanislovas (Stankus) Sudivojaitis († prieš 1481–09–06) (Petrauskas 2003: 299–300).

2 PRIEDAS

BJ 329/99, 1. [nenumeruotas]